O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI JIZZAX FILIALI

ISSN 2181-3884

ZAMONAVIY ILMIY-TEXNIK TADQIQOTLAR

xalqaro jurnali

Vol. 2 No. 4

2026

International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research

Volume 2 Issue 4
2026

Zamonaviy ilmiy-texnik tadqiqotlar xalqaro jurnali

4-son
2026

Международный журнал современных научно-технических исследований

Том 2 Выпуск 4
2026

MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETINING JIZZAX FILIALI

Xalqaro ilmiy-elektron jurnali

Tahrir kengashi raisi:

P.f.d., prof., O.X. Turakulov

Bosh muharrir:

A.A. Abdumalikov

Tahrir kengashi mas’ul kotibi:

D.M. Jomurodov

Tahririyat hay’ati:

1. B.f.d., prof., S. Murodova (O’zMU Jizzax filiali, UZB)
2. P.f.n., prof., S. Usmanov (O’zMU Jizzax filiali, UZB)
3. T.f.n., dos., S. Tavboev (O’zMU Jizzax filiali, UZB)
4. F.f.d., prof., N. Djusupov (O’zDJTU, UZB)
5. T.f.d., dos., S. Ruzimov (TTPU, UZB)
6. P.f.d., prof., G. Lekerova (SKU, KZH)
7. DSc., Ali Coşkan (ASUI, TR)
8. T.f.d., prof., D. Irgasheva (TATU, UZB)
9. T.f.d., prof., I. Siddikov (NRU TIIAME, UZB)
10. T.f.n., dos., S. Eshkabilov (NDU, US)

Zamonaviy ilmiy-texnik tadqiqotlar xalqaro elektron jurnali (International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research) O’zMU Jizzax filiali Kengashining qaroriga asosan tashkil etilib, 2022-yil 9-sentabrda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №038200 raqami bilan ro‘yxatidan o‘tkazilgan, shuningdek davlatlararo standartlar talabi asosida O‘zbekiston Milliy kutubxonasidan jurnal uchun 2181-3884 ISSN raqami olingan.

© “O‘zMU Jizzax filiali” – 2023

Tahririyat manzili:

130100, Jizzax viloyati, Jizzax shahri,
Sh.Rashidov Shox ko‘chasi, 259-uy.

O‘QUVCHILARNING KOMMUNIKATIV KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA INTEGRATIV O‘QUV METODLARINING SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Isaboyeva Dilyora Zokirjon qizi

Qo‘qon davlat universiteti, dotsent. **e-mail:** isaboyevadilyora.gmail.com

Annotatsiya.

Maqolada o‘quvchilarning kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirishda integrativ o‘quv metodlari samaradorligini oshirishning nazariy asoslari yoritilgan. Nazariy-qiyosiy tahlil metodi yordamida kommunikativ kompetensiya, o‘quv mazmuni integratsiyasi, hamkorlikdagi ta’lim va dialogik o‘qitishga oid ilmiy qarashlar o‘zaro taqqoslangan. Tahlil asosida fanlararo mazmunning kommunikativ imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarish uchun aniq muloqot maqsadlari, ishtirokchilar hissasining o‘zaro zarurligi, mazmunli dialog va refleksiv qayta aloqa muhim pedagogik shartlar sifatida ajratilgan. Kommunikativ natijalarni baholash uchun fikrning aniqligi va izchilligi, dalillash, faol tinglash, mazmunli javob qaytarish hamda umumiy xulosaga qo‘shilgan individual hissani hisobga olish taklif etilgan. Ishlab chiqilgan nazariy xulosalar integrativ topshiriqlarni loyihalashga xizmat qiladi va keyingi empirik tekshirishni talab etadi.

Kalit so‘zlar: kommunikativ ko‘nikmalar, integrativ o‘quv metodlari, fanlararo integratsiya, kommunikativ kompetensiya, hamkorlikdagi ta’lim, dialogik o‘qitish, refleksiv qayta aloqa, baholash mezonlari.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИНТЕГРАТИВНЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ В РАЗВИТИИ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ УЧАЩИХСЯ

Исабоева Дилёра Зокиржон кизи

Кокандский государственный университет, доцент.

Аннотация.

В статье рассматриваются теоретические основы повышения эффективности интегративных методов обучения в развитии коммуникативных навыков учащихся. С помощью метода теоретико-сопоставительного анализа проведено сравнение научных подходов к коммуникативной компетенции, интеграции содержания образования, совместному обучению и диалогическому преподаванию. На основе анализа в качестве важных педагогических условий реализации коммуникативного потенциала межпредметного содержания выделены чётко определённые цели общения, взаимная необходимость вклада участников, содержательный диалог и рефлексивная обратная связь. Для оценки коммуникативных результатов предлагается учитывать ясность и последовательность изложения мыслей, аргументацию, активное слушание, содержательные ответы, а также индивидуальный вклад каждого участника в формирование общего вывода. Разработанные теоретические положения могут служить основой для проектирования интегративных заданий и требуют дальнейшей эмпирической проверки.

Ключевые слова: коммуникативные навыки, интегративные методы обучения, межпредметная интеграция, коммуникативная компетенция, совместное обучение, диалогическое преподавание, рефлексивная обратная связь, критерии оценивания.

THEORETICAL FOUNDATIONS FOR ENHANCING THE EFFECTIVENESS OF INTEGRATIVE TEACHING METHODS IN DEVELOPING STUDENTS’ COMMUNICATIVE SKILLS

Isaboyeva Dilyora Zokirjon qizi

Kokand State University, Associate Professor.

Abstract.

The article examines the theoretical foundations for enhancing the effectiveness of integrative teaching methods in developing students' communicative skills. Using a theoretical and comparative analysis method, the study compares scholarly perspectives on communicative competence, curriculum content integration, collaborative learning, and dialogic teaching. Based on the analysis, clearly defined communication objectives, the mutual interdependence of participants' contributions, meaningful dialogue, and reflective feedback are identified as essential pedagogical conditions for realizing the communicative potential of interdisciplinary content. To assess communicative outcomes, the study proposes considering clarity and coherence of expression, argumentation, active listening, meaningful responses, and each participant's individual contribution to a shared conclusion. The theoretical findings provide a basis for designing integrative learning tasks and require further empirical validation.

Keywords: communicative skills, integrative teaching methods, interdisciplinary integration, communicative competence, collaborative learning, dialogic teaching, reflective feedback, assessment criteria.

Kirish. Zamonaviy ta'lim jarayonida o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirishi bilan bir qatorda, o'z fikrini aniq va izchil ifodalashi, suhbatdoshini tinglashi, turli nuqtayi nazarlarni tushunishi hamda hamkorlikda qaror qabul qilishi muhim pedagogik vazifalardan hisoblanadi. Axborot almashinuvi shakllarining kengayishi va o'quv faoliyatida jamoaviy topshiriqlar ahamiyatining ortishi kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirishga tizimli yondashishni talab etadi. Shu jihatdan ta'lim mazmunini o'quvchilarning faol muloqoti bilan bog'lash, fanlar doirasida o'zlashtirilgan bilimlarni turli kommunikativ vaziyatlarda qo'llashga sharoit yaratish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Kommunikativ ko'nikmalar o'zaro bog'liq nutqiy, kognitiv va ijtimoiy faoliyatlar majmuasida namoyon bo'ladi. Ular fikrni og'zaki va yozma shaklda ifodalash, savol berish, javobni asoslash, suhbatdosh fikrini talqin qilish, dalillarni taqqoslash hamda muloqot vaziyatiga mos til vositalarini tanlashni qamrab oladi. Mazkur ko'nikmalarning rivojlanishi o'quvchining lug'at boyligi yoki grammatik bilimlari bilangina belgilanmaydi. Bunda uning muloqot maqsadini anglash, suhbat ishtirokchilarining munosabatlarini hisobga olish va fikr almashish jarayonida o'z faoliyatini boshqarish qobiliyati ham muhim o'rin tutadi. Binobarin, kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish ta'limning turli yo'nalishlarini o'zaro bog'lovchi umumdidaktik vazifa sifatida qaralishi lozim.

Ushbu vazifani amalga oshirishda integrativ o'quv metodlari muhim pedagogik imkoniyatlarga ega. Integrativ yondashuv o'quv mazmuni, faoliyat turlari va metodlarni umumiy maqsad yoki muammo atrofida o'zaro muvofiqlashtirishni nazarda tutadi. Masalan, muayyan ekologik muammoni o'rganishda tabiiy fanlarga oid ma'lumotlarni tahlil qilish, matematik ko'rsatkichlarni izohlash va ona tili vositalari orqali asoslangan xulosani bayon etish yagona o'quv faoliyati doirasida birlashishi mumkin. Bunday topshiriqlarda muloqot bilimni namoyish etish vositasi bo'lishi bilan birga, uni birgalikda anglash va yangi mazmun hosil qilish usuli sifatida ham xizmat qiladi. Integratsiyaning didaktik qiymati fanlarga oid materiallarning bir topshiriqda mavjudligi bilan emas, balki ular o'rtasidagi mazmuniy aloqalarning o'quvchi faoliyatida namoyon bo'lishi bilan belgilanadi.

Integrativ o'quv metodlarining kommunikativ imkoniyatlarini tushuntirishda ijtimoiy-madaniy, faoliyatga yo'naltirilgan va konstruktivistik yondashuvlar muhim nazariy tayanch bo'lib xizmat qiladi. Ijtimoiy-madaniy yondashuv doirasida bilimlarni o'zlashtirish ijtimoiy hamkorlik va nutqiy vositachilik bilan bog'liq jarayon sifatida talqin etiladi. Faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv o'quvchining kommunikativ ko'nikmalari maqsadli vazifalarni bajarish davomida shakllanishini tushuntirishga imkon beradi. Konstruktivistik yondashuv esa o'quvchilarning mavjud bilim va tajribalarini yangi axborot bilan bog'lashi, fikrlarini muhokama orqali qayta ko'rib chiqishi hamda umumiy xulosalar ishlab chiqishiga e'tibor qaratadi. Ushbu yondashuvlarning o'zaro aloqasi integrativ ta'limda muloqotni tashkil etishning pedagogik mexanizmlarini aniqlashtirishga yordam beradi.

Biroq fanlararo mazmunni birlashtirish yoki o'quvchilarni guruhlarga ajratishning o'zi kommunikativ rivojlanishni ta'minlamaydi. Topshiriqning bajarilishi o'zaro fikr almashishni talab etmasa, ishtirokchilarning vazifalari aniq belgilanmasa yoki baholashda faqat yakuniy javob hisobga olinsa, o'quvchilarning muloqotdagi faolligi cheklanishi mumkin. Shu sababli integrativ metodlarning samaradorligi kommunikativ maqsadlarning aniqligi, topshiriqlarning muammoli xususiyati, o'zaro hamkorlikning tashkil etilishi, o'qituvchining pedagogik ko'magi va muntazam qayta aloqa bilan bog'liq holda o'rganilishi zarur. Bunda o'quvchilarning yosh xususiyatlari, dastlabki nutqiy tayyorgarligi va muloqotda ishtirok etish imkoniyatlari ham hisobga olinishi kerak.

Tadqiqot muammosi integrativ o'quv metodlarining kommunikativ salohiyatini ro'yobga chiqaruvchi nazariy asoslar va pedagogik shartlarni o'zaro bog'liq holda aniqlashtirish zarurati bilan belgilanadi. Xususan, fanlararo mazmun, hamkorlikdagi faoliyat va kommunikativ natijalar o'rtasidagi munosabatni tushuntirish integrativ metodlarni maqsadga muvofiq tanlash uchun muhimdir. Samaradorlikni baholashda ham faqat o'quvchilarning darsdagi faolligiga tayanish yetarli emas; fikrning tushunarliligi va izchilligi, dalillash sifati, faol tinglash, suhbatdosh fikriga mazmunli javob qaytarish hamda hamkorlikda xulosa chiqarish kabi ko'rsatkichlarni hisobga olish talab etiladi.

Mazkur maqolaning maqsadi o‘quvchilarning kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirishda integrativ o‘quv metodlari samaradorligini oshirishning nazariy asoslarini tahlil qilish hamda ularni qo‘llashning pedagogik shartlarini asoslashdan iborat. Ushbu maqsadga muvofiq kommunikativ ko‘nikmalarning mazmuniy tarkibini aniqlashtirish, integrativ metodlarning didaktik imkoniyatlarini yoritish, ularning ta’sir mexanizmlarini nazariy yondashuvlar asosida izohlash va samaradorlikni baholash mezonlarini belgilash vazifalari qo‘yiladi. Maqolada integrativ metodlarning kommunikativ samaradorligi fanlararo mazmun, muloqotni talab qiluvchi topshiriqlar, o‘zaro hamkorlik va refleksiv baholashning izchil uyg‘unligi orqali ta’minlanishi nazariy jihatdan asoslanadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

O‘quvchilarning kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirishda integrativ o‘quv metodlarining samaradorligini nazariy jihatdan asoslash kommunikativ kompetensiya, o‘quv mazmunini integratsiyalash, hamkorlikdagi ta’lim va dialogik o‘qitishga oid tadqiqotlarni o‘zaro bog‘liq holda tahlil qilishni talab etadi. Ushbu yo‘nalishdagi adabiyotlar ikki muhim masalani farqlashga imkon beradi: o‘quvchi muloqot jarayonida qanday ko‘nikmalarni egallashi kerakligi va mazkur ko‘nikmalarni rivojlantirish uchun ta’lim faoliyati qanday tashkil etilishi lozimligi.

Kommunikativ ko‘nikmalarning nazariy tarkibini aniqlashtirishda M. Canale va M. Swainning “Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing” nomli maqolasi muhim manba hisoblanadi [1]. Mualliflar kommunikativ kompetensiyani grammatik bilimlar doirasi bilan cheklamasdan, til vositalaridan ijtimoiy vaziyatga mos foydalanish va muloqotdagi qiyinchiliklarni strategiyalar yordamida bartaraf etish bilan bog‘laydi. Ushbu qarash o‘quvchining nutqiy faoliyatini baholashda ifodaning to‘g‘riligi bilan bir qatorda, uning vaziyatga muvofiqligi va kommunikativ maqsadga xizmat qilishini ham hisobga olishga asos bo‘ladi. Biroq mazkur tadqiqot ikkinchi tilni o‘qitish va baholashga bag‘ishlangan. Shu sababli uning qoidalarini umumta’lim fanlaridagi muloqotga tatbiq etishda fan mazmuni, o‘quvchilarning yoshi va topshiriq xususiyatlariga moslashtirish zarur. Mazkur maqola uchun ushbu manbaning ahamiyati kommunikativ natijalarni aniq tarkibiy qismlar orqali belgilash imkoniyatida namoyon bo‘ladi.

Ta’lim mazmunini integratsiyalash masalasi R. Fogartyning “Ten Ways to Integrate Curriculum” maqolasida tizimlashtirilgan [2]. Muallif integratsiyani bitta universal shakl sifatida talqin etmay, uning fan ichidagi aloqalardan boshlab, fanlararo mazmun va o‘quvchilar hamkorligini qamrab oluvchi turli modellarini ajratadi. Xususan, umumiy mavzu asosida fanlarni bog‘lash hamda fikrlash va ijtimoiy ko‘nikmalarni turli fanlar mazmuniga singdirish imkoniyatlari yoritiladi. Ushbu tasnifdan kelib chiqib, kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirishni faqat til darslariga yuklash bilan cheklanmasdan, ularni boshqa fanlardagi tushuntirish, muhokama va dalillash faoliyatiga ham kiritish mumkin. Bunda muhim metodik farq mavjud: umumiy mavzuga oid materiallarni jamlash mazmuniy integratsiyani yuzaga keltirishi mumkin, biroq kommunikativ rivojlanish uchun o‘quvchilar o‘rtasida fikr almashishni talab qiladigan faoliyat ham loyihalashtirilishi kerak. Fogarty tasnifi integratsiyani rejalashtirishga xizmat qiladi, ammo uning o‘zi kommunikativ ko‘nikmalar o‘sishining bevosita empirik isboti hisoblanmaydi.

Integrativ topshiriqlarning hamkorlikda bajarilishini asoslashda D. W. Johnson va R. T. Johnsonning “An Educational Psychology Success Story: Social Interdependence Theory and Cooperative Learning” maqolasi alohida ahamiyatga ega [3]. Mualliflar hamkorlikdagi ta’limning nazariy asosini ijtimoiy o‘zaro bog‘liqlik orqali tushuntirib, nazariya, tadqiqot va pedagogik amaliyot o‘rtasidagi munosabatni tahlil qiladi. Ushbu yondashuvni mavzuga tatbiq etishdan kelib chiqadigan xulosa shuki, integrativ topshiriqda ishtirokchilarning faoliyati umumiy natijaga erishish uchun o‘zaro zarur bo‘lishi lozim. Masalan, biri ma’lumotlarni tahlil qilishi, boshqasi ularni izohlashi, yana biri qarama-qarshi dalillarni tekshirishi mumkin. Bunday tashkil etish o‘quvchilarni bir-birining fikrini tinglash va o‘z hissasini tushuntirishga undaydi. Demak, integrativ metodning kommunikativ imkoniyatlarini baholashda guruhning mavjudligidan ko‘ra, hamkorlikning qanday tashkil etilgani muhimroqdir.

N. Mercer va K. Littletonning “Dialogue and the Development of Children’s Thinking: A Sociocultural Approach” monografiyasida dialog hamda bolalarning o‘rganishi va tafakkuri o‘rtasidagi munosabat tadqiq etiladi [4]. Mualliflar bilimning hamkorlikda shakllantirilishi va muloqotdagi ishtirokning ta’limiy rivojlanish bilan bog‘liqligini ijtimoiy-madaniy nuqtayi nazardan yoritadi. Bu yondashuv integrativ mashg‘ulotlarda suhbatni tayyor javoblarni navbat bilan bayon etish darajasida qoldirmaslik zarurligini anglatadi. Mazkur maqola doirasida undan o‘quvchilarni fikrni izohlash, uning sababini ko‘rsatish va sherigining mulohazasini davom ettirishga yo‘naltirish tamoyili chiqariladi. Shunday qilib, kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirishda nutqiy faollikning miqdori bilan birga, fikr almashishning mazmuniy sifati ham e’tiborga olinishi kerak.

Dialogik ta’limning amaliy jihatlari R. Alexanderning “Developing Dialogic Teaching: Genesis, Process, Trial” maqolasida rivojlantirilgan [5]. Unda sinfdagi muloqot orqali o‘quvchilarning ta’limiy ishtiroki va o‘rganishini yaxshilashga qaratilgan pedagogik dastur hamda uning randomizatsiyalangan nazoratli sinovi bayon qilinadi. Ushbu tadqiqot mavzu uchun muhim metodologik farqni ko‘rsatadi: darsda suhbatning mavjudligi bilan uning pedagogik jihatdan tashkil etilishi bir xil hodisa emas. Integrativ mashg‘ulotlarda savollar, muhokama vazifalari va o‘qituvchining ko‘magi oldindan belgilangan o‘quv maqsadlariga xizmat qilishi zarur. Shu bilan birga, dialogik ta’limga oid natijalarni integrativ metodlarning barcha ko‘rinishlari samaradorligining dalili sifatida qabul qilish mumkin emas; ular, avvalo, muloqotni sifatli tashkil etishning ahamiyatini asoslaydi.

Integrativ ta’lim samaradorligini tanqidiy baholashda P. Kreijkes va J. Greatorexning “Differential Effects of Subject-

Based and Integrated Curriculum Approaches on Students' Learning Outcomes: A Review of Reviews" maqolasi muhimdir [6]. Mualliflar mavjud sharhlarni tahlil qilib, integrativ va alohida fanlarga asoslangan yondashuvlarni taqqoslashda metodologik cheklovlar mavjudligini ko‘rsatadi. Ularning xulosalariga ko‘ra, biror integratsiya shakliga oid ijobiy natijani integrativ ta'limning barcha turlariga umumlashtirish uchun yetarli asos yo‘q. Ushbu tadqiqot kommunikativ samaradorlikni alohida o‘lchash zaruratini kuchaytiradi: fan bo‘yicha o‘zlashtirishning oshishi o‘z-o‘zidan tinglash, dalillash yoki hamkorlikda fikrlash ko‘nikmalari rivojlanganini bildirmaydi. Binobarin, integrativ metodlarni baholashda topshiriq mazmuni, amalga oshirish sharoiti va o‘lchanayotgan natija o‘rtasidagi muvofiqlik ta'minlanishi kerak.

Tahlil qilingan adabiyotlar asosida ushbu maqolaning nazariy pozitsiyasi quyidagicha belgilanadi: integrativ o‘quv metodlarining kommunikativ salohiyati fanlararo mazmunni maqsadli muloqot, o‘zaro bog‘liq hamkorlik va aniq baholash mezonlari bilan birlashtirish orqali yuzaga chiqadi. Canale va Swain kommunikativ natijalarning tarkibini aniqlashtirishga, Fogarty integratsiya shaklini tanlashga, Johnson va Johnson hamkorlikni tashkil etishga, Mercer, Littleton va Alexander esa muloqot sifatini tushuntirishga nazariy asos beradi. Kreijkes va Greatorex tadqiqoti ushbu asoslardan chiqarilgan taxminlarni empirik tekshirishda ehtiyotkorlik va metodologik aniqlik zarurligini ko‘rsatadi. Shunga ko‘ra, maqolada integrativ metodlarning samaradorligi oldindan tasdiqlangan holat sifatida emas, balki muayyan pedagogik shartlar asosida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan natija sifatida talqin etiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur maqolada nazariy-qiyosiy tahlil metodi qo‘llanildi. Ushbu metod o‘quvchilarning kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirishga oid nazariy qarashlarni integrativ ta'lim tamoyillari bilan taqqoslash hamda ular o‘rtasidagi mazmuniy aloqalarni aniqlash uchun tanlandi. Tahlil materiali sifatida adabiyotlar sharhida keltirilgan M. Canale va M. Swain, R. Fogarty, D. W. Johnson va R. T. Johnson, N. Mercer va K. Littleton, R. Alexander, shuningdek, P. Kreijkes va J. Greatorexning ilmiy ishlari olindi [1–6]. Manbalar kommunikativ ko‘nikmalar, o‘quv mazmuni integratsiyasi, hamkorlik va ta'limiy dialog masalalariga bevosita aloqadorligi asosida tanlandi.

Tahlil yagona mezonlar asosida amalga oshirildi: har bir manbada kommunikativ rivojlanish qanday tushuntirilgani, o‘quvchilar o‘rtasidagi hamkorlikka qanday vazifa yuklangani, fanlararo aloqalarning o‘rni va samaradorlikni baholashga qo‘yilgan talablar ajratib o‘rganildi. Dastlab mualliflarning asosiy tushunchalari va nazariy qoidalari aniqlandi. Keyin ular o‘zaro taqqoslanib, umumiy jihatlar, farqlar va qo‘llanish chegaralari belgilandi. Yakuniy bosqichda ushbu qarashlar integrativ topshiriqlarning kommunikativ imkoniyatlarini tushuntirish nuqtayi nazaridan umumlashtirildi.

Metod doirasida integrativ o‘quv metodlarining samaradorligini nazariy baholash uchun fikrni aniq va izchil ifodalash, dalillash, faol tinglash, suhbatdosh fikriga mazmunli javob qaytarish hamda hamkorlikda xulosa chiqarish ko‘rsatkichlari tahliliy yo‘nalishlar sifatida belgilandi. Mazkur ko‘rsatkichlar asosida fanlararo mazmun, kommunikativ vazifa, o‘zaro bog‘liq hamkorlik va qayta aloqa o‘rtasidagi munosabatlar ko‘rib chiqildi. Tadqiqot nazariy xususiyatga ega bo‘lgani sababli olingan xulosalar integrativ metodlar samaradorligining eksperimental tasdig‘i sifatida emas, balki ularni qo‘llash shartlarini asoslovchi nazariy umumlashmalar sifatida talqin qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Nazariy-qiyosiy tahlil asosida integrativ o‘quv metodlarining kommunikativ imkoniyatlarini tushuntiruvchi asosiy munosabatlar ajratildi. Tahlildan kelib chiqadigan markaziy xulosa shuki, fanlararo mazmunning mavjudligi kommunikativ rivojlanish uchun imkoniyat yaratadi, ushbu imkoniyatning amalga oshishi esa topshiriqning tuzilishi, hamkorlik tartibi va qayta aloqaning mazmuniga bog‘liq. Shu sababli integrativ metodlarning samaradorligini o‘quv materiallari qamrovi bilan bir qatorda, o‘quvchilardan talab etiladigan nutqiy harakatlar orqali baholash maqsadga muvofiqdir. Quyida keltirilgan natijalar nazariy umumlashmalar bo‘lib, o‘quvchilarda eksperimental ravishda qayd etilgan o‘zgarishlarni ifodalamaydi.

Tahlilning birinchi natijasi mazmuniy integratsiya va kommunikativ faoliyat o‘rtasidagi aloqani aniqlashtirish bilan bog‘liq. R. Fogarty tasnifi fanlar mazmunini bog‘lashning turli imkoniyatlarini ko‘rsatsa, M. Canale va M. Swainning yondashuvi kommunikativ faoliyatda til vositalaridan maqsad va vaziyatga mos foydalanish zaruratini yoritadi [1; 2]. Ushbu qarashlarni o‘zaro bog‘lash asosida integrativ topshiriqni loyihalashda ikkita maqsadni aniq belgilash zarurligi kelib chiqadi: o‘quvchi qaysi fan mazmunini o‘zlashtirishi va shu mazmun bilan ishlash jarayonida qanday kommunikativ harakatni bajarishi kerakligi. Masalan, ma'lumotni o‘qish mazmunni tushunishga xizmat qilsa, uning ishonchliligini guruh oldida asoslash dalillash va tushuntirishni talab etadi. Demak, kommunikativ maqsad topshiriq shartida aks etgandagina uning bajarilishini kuzatish va baholash mumkin bo‘ladi.

Ikkinchi natija hamkorlikni tashkil etishning kommunikativ ahamiyatini belgilashdan iborat. D. W. Johnson va R. T. Johnsonning ijtimoiy o‘zaro bog‘liqlikka asoslangan yondashuvi integrativ topshiriqda har bir ishtirokchi hissasining umumiy natija uchun zarurligini ta'minlashga nazariy asos beradi [3]. Guruh a'zolari bir xil ma'lumotni alohida qayta bayon qiladigan vaziyatda o‘zaro tushuntirishga ehtiyoj cheklangan bo‘lishi mumkin. Aksincha, ularga bir-birini to‘ldiruvchi ma'lumotlar yoki turli nuqtayi nazarlar berilsa, umumiy xulosaga kelish uchun savol berish, aniqlashtirish va fikrlarni muvofiqlashtirish talab etiladi. Shundan kelib chiqib, kommunikativ rivojlanishga yo‘naltirilgan integrativ topshiriqda ishtirokchilar o‘rtasidagi axborot almashinuvini vazifani bajarishning zarur sharti sifatida tashkil etish taklif qilinadi.

Uchinchi natija muloqot sifatini baholash zarurati bilan bog‘liq. N. Mercer va K. Littletonning dialog hamda tafakkur rivojlanishi haqidagi qarashlari, shuningdek, R. Alexanderning dialogik ta’limga oid tadqiqoti o‘quvchilarning nutqiy ishtirokini mazmunan tahlil qilishga asos yaratadi [4; 5]. Darsda ko‘p gapirish yoki savollarga tez javob berish kommunikativ ko‘nikmalarning barcha tomonlarini ifodalamaydi. O‘quvchi o‘z fikrini tushunarli bayon etishi bilan birga, sherigining dalilini anglashga, unga tegishli javob qaytarishga va zarur hollarda o‘z xulosasini qayta ko‘rib chiqishga ham tayyor bo‘lishi kerak. Shu nuqtayi nazardan, integrativ mashg‘ulotlarda nutqiy ishtirokning mazmuniy bog‘liqligi, dalillarning asoslanganligi va suhbatdosh fikriga munosabat bildirish sifati ustuvor tahlil yo‘nalishlari sifatida ajratildi.

Mazkur nazariy natijalar asosida integrativ o‘quv faoliyatini tashkil etish va uning kommunikativ jihatlarini kuzatish uchun quyidagi bog‘lanishlar taklif etildi.

1-jadval. Integrativ o‘quv faoliyatining pedagogik shartlari va kommunikativ ko‘rsatkichlari

Pedagogik shart	Topshiriqda amalga oshirilishi	Kuzatiladigan kommunikativ ko‘rsatkich
Mazmuniy bog‘liqlik	Umumiy muammoni turli fanlarga oid bilimlar orqali tushuntirish	Turli ma’lumotlarni o‘zaro bog‘lab, izchil fikr bildirish
Muloqotga ehtiyoj	Ishtirokchilarga bir-birini to‘ldiruvchi axborot berish	Savol berish va tushunilmagan jihatlarni aniqlashtirish
O‘zaro bog‘liq hamkorlik	Individual hissalarni umumiy yechimga birlashtirish	Sherik fikrini tinglash va undan xulosada foydalanish
Dalillash talabi	Muqobil yechimlardan birini asoslab tanlash	Fikrni tegishli dalil bilan himoya qilish
Refleksiv qayta aloqa	Muhokama yakunida fikr va dalillarni qayta ko‘rib chiqish	O‘z fikrini aniqlashtirish yoki asosli ravishda o‘zgartirish

Izoh: jadval nazariy tahlil asosida ishlab chiqilgan bo‘lib, undagi bog‘lanishlar empirik tekshirishni talab qiladi.

Ushbu shartlarning amaliy mazmunini “Maktabda suv sarfini qanday kamaytirish mumkin?” mavzusidagi integrativ topshiriq misolida ko‘rsatish mumkin. Bu yerda tabiiy fanlarga oid bilimlar suv resurslari va ularni tejash sabablarini tushuntirishga, matematika sarf ko‘rsatkichlarini hisoblash va taqqoslashga, ona tili esa taklifni izchil bayon qilishga xizmat qiladi. Topshiriqning kommunikativ qismini kuchaytirish uchun bir guruhga sarf haqidagi shartli ma’lumotlar, boshqasiga tejash usullari, uchinchisiga esa takliflarni amalga oshirish shartlari berilishi mumkin. Yakuniy tavsiya barcha ma’lumotlarni muhokama qilish orqali tayyorlanadi. Mazkur misol tadqiqotda o‘tkazilgan tajriba sifatida emas, balki nazariy qoidalarni tushuntiruvchi metodik namuna sifatida keltirilmoqda.

Bunday topshiriqda o‘quvchilarning javoblari bir necha jihatdan muhokama qilinishi mumkin. Masalan, “Suvni tejash kerak” degan umumiy fikr muammoni anglashni bildiradi, biroq uning o‘zi dalillash sifatini ko‘rsatmaydi. “Biz ushbu usulni tanladik, chunki berilgan ma’lumotlarda eng katta sarf shu faoliyatga to‘g‘ri keladi” shaklidagi izoh esa xulosa bilan dalil o‘rtasidagi munosabatni namoyon etadi. Shuningdek, “Guruhdoshim taklif qilgan usulni qo‘shdik, chunki uni bajarish uchun qo‘shimcha jihoz talab etilmaydi” kabi javob sherikning fikrini tushunish va umumiy qarorga kiritishni ifodalaydi. Bu misollar kommunikativ natijani yakuniy taqdimotdan tashqari, muhokama davomida ham kuzatish mumkinligini ko‘rsatadi.

Muhokamada o‘qituvchining pedagogik ko‘magi ham alohida ahamiyatga ega. Integrativ topshiriq bir vaqtning o‘zida bir necha manba va tushuncha bilan ishlashni talab qilishi mumkin. Shu sababli o‘quvchiga mazmunni tushunish va uni nutqiy ifodalash uchun mos tayanchlar berilishi maqsadga muvofiqdir. Jumladan, “Bu fikrni qaysi ma’lumot tasdiqlaydi?”, “Ikki taklifning farqi nimada?” yoki “Sherigingizning fikrini qanday tushundingiz?” kabi savollar muloqotni chuqurlashtirishga yo‘naltiriladi. Bunday ko‘makning hajmi o‘quvchilarning yoshi va dastlabki tayyorgarligiga mos belgilanib, mustaqil fikr bildirish imkoniyatini saqlashi kerak.

Samaradorlikni baholash masalasida fan mazmunini o‘zlashtirish va kommunikativ ko‘nikmalarni farqlash zarur. O‘quvchi to‘g‘ri hisob-kitob qilishi, ammo natijani tushuntirishda qiynalishi mumkin; boshqa o‘quvchi ravon gapirishi, biroq fikrini yetarli dalil bilan asoslamasligi mumkin. Shuning uchun mazmunning to‘g‘riligi hamda muloqot sifati alohida mezonlar asosida ko‘rib chiqilishi taklif etiladi. Kommunikativ baholashda fikrning aniqligi va izchilligi, dalillash, faol tinglash, mazmunli javob qaytarish va umumiy xulosani shakllantirishdagi individual hissa hisobga olinishi lozim. Bu mezonlar ushbu maqolada nazariy jihatdan taklif qilinmoqda; ularning ishonchliligi va yosh guruhlariga mosligi keyingi tadqiqotlarda tekshirilishi kerak.

P. Kreijkes va J. Greatorexning tahlili integrativ yondashuvlarning afzalliklarini umumlashtirishda metodologik ehtiyotkorlik zarurligini ko‘rsatadi [6]. Shu asosda mazkur maqolada ham barcha integrativ metodlar bir xil kommunikativ natija beradi, degan xulosa ilgari surilmaydi. Kutiladigan ta’sir integratsiya shakli, topshiriq murakkabligi, ajratilgan vaqt, o‘qituvchi ko‘magi va o‘quvchilarning tayyorgarligiga bog‘liq holda o‘rganilishi lozim. Nazariy tahlilning asosiy natijasi esa integrativ metodlar samaradorligini oshirish uchun fanlararo mazmunni aniq kommunikativ maqsad, o‘zaro zarur hamkorlik, sifatli dialog va mezonlarga asoslangan qayta aloqa bilan muvofiqlashtirish zaruratini asoslashdan iborat.

XULOSA

O‘quvchilarning kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirishda integrativ o‘quv metodlarining samaradorligini oshirishga oid nazariy tahlil fanlararo mazmun, maqsadli muloqot va hamkorlikdagi faoliyatning o‘zaro muvofiqligi

muhimligini ko‘rsatadi. Turli fanlarga oid bilimlarni umumiy muammo doirasida birlashtirish fikr almashish uchun mazmuniy asos yaratadi. Ushbu imkoniyatni amalga oshirish esa o‘quvchilardan tushuntirish, savol berish, dalillash, suhbatdosh fikrini anglash va birgalikda xulosa chiqarishni talab qiladigan topshiriqlarni loyihalashga bog‘liq.

Tadqiqot doirasida integrativ metodlarning kommunikativ imkoniyatlarini ro‘yobga chiqaruvchi asosiy pedagogik shartlar sifatida kommunikativ maqsadlarning aniqligi, ishtirokchilar hissasining o‘zaro zarurligi, dialogning mazmuniy izchilligi va refleksiv qayta aloqa ajratildi. Ushbu shartlar asosida tashkil etilgan o‘quv faoliyati bilimlarni tushuntirish va muhokama qilishni vazifaning tarkibiy qismiga aylantiradi. Bunda o‘qituvchining ko‘magi o‘quvchilarning yosh xususiyatlari va dastlabki tayyorgarligiga mos bo‘lishi, har bir ishtirokchiga o‘z fikrini bildirish imkoniyatini ta’minlashi lozim.

Maqolaning nazariy hissasi kommunikativ kompetensiya, o‘quv mazmuni integratsiyasi, ijtimoiy o‘zaro bog‘liqlik va dialogik ta’limga oid qarashlarni yagona tahliliy asosda bog‘lashdan iborat. Amaliy jihatdan esa integrativ topshiriqlarni tuzishda fan mazmuniga oid maqsadlar bilan bir qatorda, kommunikativ natijalarni ham belgilash taklif etildi. Bunday natijalarni baholashda fikrning aniqligi va izchilligi, dalillarning asoslanganligi, faol tinglash, mazmunli javob qaytarish hamda umumiy xulosaga qo‘shilgan individual hissani hisobga olish maqsadga muvofiqdir.

Tadqiqot nazariy xususiyatga ega bo‘lgani sababli ilgari surilgan pedagogik shartlar va baholash mezonlari integrativ metodlar samaradorligining eksperimental tasdig‘i hisoblanmaydi. Keyingi tadqiqotlarda ularni muayyan yosh guruhlari va fanlar kesimida sinovdan o‘tkazish, kommunikativ ko‘nikmalardagi o‘zgarishlarni dastlabki va yakuniy baholash orqali aniqlash zarur. Bu integrativ o‘quv metodlarining qaysi sharoitlarda va qaysi kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirishda samarali bo‘lishini aniqroq belgilashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Canale M., Swain M. Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing // Applied Linguistics. – 1980. – Vol. 1, № 1. – P. 1–47. – DOI: https://doi.org/10.1093/applin/I.1.1.

2. Fogarty R. Ten Ways to Integrate Curriculum // Educational Leadership. – 1991. – Vol. 49, № 2. – P. 61–65. – URL: https://www.ascd.org/el/articles/ten-ways-to-integrate-curriculum.

3. Johnson D. W., Johnson R. T. An Educational Psychology Success Story: Social Interdependence Theory and Cooperative Learning // Educational Researcher. – 2009. – Vol. 38, № 5. – P. 365–379. – DOI: https://doi.org/10.3102/0013189X09339057.

4. Mercer N., Littleton K. Dialogue and the Development of Children’s Thinking: A Sociocultural Approach. – London: Routledge, 2007. – DOI: https://doi.org/10.4324/9780203946657.

5. Alexander R. Developing Dialogic Teaching: Genesis, Process, Trial // Research Papers in Education. – 2018. – Vol. 33, № 5. – P. 561–598. – DOI: https://doi.org/10.1080/02671522.2018.1481140.

6. Kreijkes P., Greatorex J. Differential Effects of Subject-Based and Integrated Curriculum Approaches on Students’ Learning Outcomes: A Review of Reviews // Review of Education. – 2024. – Vol. 12, № 1. – Article e3465. – DOI: https://doi.org/10.1002/rev3.3465.